

Michael Wagemans

De linkse variant van het liberalisme in hedendaags West-Europa: Een identificatie en evaluatie

Inleiding

Links-liberaal, sociaal-liberaal, progressief-liberaal, radicaal-liberaal, welvaart-liberaal, libertair-liberaal, constructief-liberaal... Diverse termen zijn in de loop der jaren de revue gepasseerd om de meer 'linkse' krachten binnen het liberalisme te duiden. Maar wie zijn die politieke organisaties precies? Wat hebben ze met elkaar gemeen? Waar komen ze vandaan en waar vinden we ze terug? Hoe vergaat het hen electoraal? Dit hoofdstuk tracht een antwoord te geven op deze en verscheidene andere vragen omtrent de linkse afgeleide van het liberalisme.

In een eerste deel worden de organisatorische manifestaties van de linkse variant van het liberalisme geïdentificeerd. De identificatie gebeurt aan de hand van actuele maatschappelijke strijdpunten – dit na een evaluatie van de conventionele politicologische onderzoeksmethodes. Zes geschillen worden onderkend die de liberale familie differentiëren. In een tweede deel worden de partijen die behoren tot de linkse variant van het liberalisme geëvalueerd op basis van verkiezingsresultaten, deelname in regeringen, en electorale aanhang.

Een identificatie

Het identificeren van de linkse krachten binnen het liberalisme in het huidige West-Europa is beslist geen gemakkelijke opdracht. De politicologische kennis van deze politieke formaties is veelal fragmentarisch en beperkt zich doorgaans tot enkele vage historische en electorale kentrekken. Deze bemerking geldt trouwens niet alleen voor de linkse variant, maar heeft een zekere relevantie voor de liberale familie in het algemeen. Zo is het enigszins verbazend dat er bijzonder weinig studies voorhanden zijn die zich tot doel stellen liberale partijen systematisch te analyseren.¹ En dit terwijl de voorlopers van de huidige liberale politieke organisaties toch de constitutionele en democratische grondvesten van het gros der Europese naties hebben gelegd: denk aan de scheiding der machten, het parlementair stelsel, de eerste stappen naar het algemeen kiesrecht. Hier schuilt allicht ook een van de redenen waarom liberale partijen slechts matig aan bod komen in wetenschappelijke studies: binnen de politicologische gemeenschap worden liberale partijen vaak als anachronismen beschouwd, als politieke organisaties van wie de agenda grotendeels is gerealiseerd en waarvan de reden voor bestaan, *ipso facto*, is achterhaald. Meer fundamenteel echter, is de gebrekkige expertise omtrent liberale partijen en hun afgeleiden toe te schrijven aan de moeilijkheden die politieke wetenschappers ondervinden wanneer ze het liberalisme en de rol van de liberale politieke familie trachten te duiden en te verklaren. Zo is het liberale kamp moeilijk te situeren op het traditionele links-rechtsspectrum (cf. *Finer, 1987; Smith, 1988*).

Bieden de politieke wetenschappen dan geen mogelijkheid voor het onderscheiden van de linkse afgeleide? Toch wel, de relevante literatuur suggereert twee benaderingen: enerzijds identificatie via analyse van het ideologische gedachtegoed en de historische ontwikkeling der partijen, anderzijds identificatie op basis

De linkse variant van het liberalisme in hedendaags West-Europa

van (min of meer) objectieve criteria. Laat ons beide benaderingen nader beschouwen en evalueren in het licht van de onderzoeksagenda.

Identificatie via objectieve criteria

Drie vragen liggen aan de basis van een objectieve identificatie. Ten eerste, wat is de officiële naam van de partijen? In een onderzoekscontext van links-liberale politieke organisaties is het antwoord op deze vraagstelling evenwel weinig bevredigend. In het West-Europa van nu zijn er immers geen nationale partijen die zich uitdrukkelijk links-liberaal, sociaal-liberaal, of progressief-liberaal noemen. De term ‘radicaal’ komt wel voor, maar wordt niet gebruikt in combinatie met een liberaal voorvoegsel of achtervoegsel – bijvoorbeeld de Franse Radicale Partij (*Parti Radical*) en de Zwitserse Radicaal-Democratische Partij (*Parti Radical-Démocratique Suisse*). Het is trouwens opmerkelijk dat veel partijen met een uitgesproken liberale doctrine vaak onder een andere noemer opereren dan de liberale: *Venstre* in Denemarken en Noorwegen, de *Radikale Venstre* in Denemarken, de *Partito Repubblicano Italiano* in Italië, de *Progressive Democrats* in Ierland, de *Parti Démocratique* in Luxemburg, de *Freie Demokratische Partei* in Duitsland, en de *Volkspartij voor Vrijheid en Democratie* in Nederland. Ogenschijnlijk is naamgeving niet noodzakelijk een reflectie van de ideologische identiteit van liberale partijen.

Ten tweede, welke regeringscoalities vormen partijen? Deze vraag richt zich op het blootleggen van een consistent coalitiegedrag. Zo kunnen liberale partijen die regeringscoalities aangaan met sociaal-democraten en andere linkse partijen worden beschouwd als deel uitmakend van de linkse variant van het liberalisme, terwijl brede burgerlijke coalities de liberale partijen in de richting van een rechts etiket manoeuvreren. Het coalitiebeeld

Michael Wagemans

van Europese liberale partijen is evenwel allesbehalve stabiel. De regel lijkt: nu eens met links dan weer met rechts. Het inmiddels klassieke voorbeeld is de Duitse fdp die in de naoorlogse periode de zijde koos van zowel Brandt en Schmidts sociaal-democraten, als van Kohls christen-democraten.

Ten derde, met welke internationale politieke organisaties zijn partijen geaffilieerd? Europese liberale partijen zijn doorgaans verbonden met de Liberale Internationale en de fractie van liberale partijen in het Europees Parlement. Beide internationale instanties differentiëren de lid-partijen evenwel niet, wat identificatie van potentiële ideologische en programmatorische tendensen onmogelijk maakt. Het onderscheiden van de linkse variant via objectieve kenmerken levert dus weinig op. Wat, dan, leert een historisch ontwikkelingsperspectief of een studie van het liberale gedachtegoed?

Historische en ideologische identificatie

De conventionele politiek-historische benadering van partijen is gebaseerd op het breuklijnenmodel van Seymour M. Lipset en Stein Rokkan (1967).² Hun stelling is dat twee maatschappelijke revoluties, de achttiende-eeuwse Industriële Revolutie en de Politieke Revolutie op het einde van de negentiende eeuw, de grondslag vormen voor vier maatschappelijke conflicten waarlangs partijen zich ontwikkelen. De Politieke Revolutie leidt tot de breuklijnen Kerk versus Staat en Centrum versus Periferie, terwijl de Industriële Revolutie conflicten van Arbeid versus Kapitaal en Landbouw versus Industrie voortbrengt. Volgens Lipset en Rokkan variëren Europese Liberale partijen in hun positionering langs de historische conflicten (zie ook Steed en Humphreys, 1988). In sommige landen was het liberalisme onlosmakelijk verbonden met processen van natievorming (de Centrum-pool), terwijl in andere naties liberale krachten de zijde kozen van regio-

De linkse variant van het liberalisme in hedendaags West-Europa

nale belangen (de Periferie-pool). Evenzo allieerden liberale elites in verschillende landen zich met de agrarische klasse (de Landbouw-pool) of de stedelijke bourgeoisie (de Industrie-pool). De enige onmogelijke alliantie was er een van liberalen en katholieken. Daar waar een fundamenteel conflict tussen Kerk en Staat ontstond, waren liberalen met andere woorden te vinden in het seculiere kamp. Met de komst van de breuklijn tussen Arbeid en Kapitaal, ten slotte, plaatsten liberalen zich doorgaans tegenover sociaal-democratische partijen wiens doel erin bestond de arbeidersbelangen te verdedigen.

Een letterlijke interpretatie van het breuklijnenmodel laat dus niet toe liberale varianten te identificeren. De Ierse politicologen Michael Gallagher, Michael Laver, en Peter Mair (1992: 76-78) gebruiken Lipset en Rokkans schema evenwel op een meer informele wijze, wat hen in staat stelt twee liberale stromingen te onderscheiden. Een eerste strekking legt de nadruk op de vrijwaring van de individuele vrijheidsrechten en propageert een minimaal overheidsoptreden in de economie. Deze liberale variant zag het levenslicht in landen met sterke christen-democratische partijen – daar waar de antiklerikale component van de liberale doctrine belangrijk was. Voorbeelden vinden we op het Europese vasteland, zoals in België, Duitsland, Luxemburg, Nederland, en Zwitserland. De tweede vorm van liberalisme heeft een meer centrum-links karakter en hecht een groter belang aan noties van sociaal-economische rechtvaardigheid en gelijkheid. Deze strekking ontwikkelde zich in landen met een sterke seculiere conservatieve partij die het traditionele liberale anti-interventionisme verdedigde, alsook in die naties waar antiklerikale ideeën minder relevant waren. Concreet levert dit een Angelsaksisch-Scandinavisch spectrum op: Groot-Brittannië, Denemarken, Noorwegen, Zweden, en Finland. Maar ook partijen zoals de *Democraten 66* in Nederland, de Franse *Parti Radical*, en de Italiaanse *Partito Repubblicano* horen hier volgens de auteurs thuis.

Michael Wagemans

De inzichten van Gallagher, Laver, en Mair zijn eveneens terug te vinden in Harold J. Laski's *The Rise of European Liberalism* (1997 [1936]). Vanuit een meer ideologisch-georiënteerde invalshoek vestigt hij de aandacht op het ontstaan van twee liberale groeperingen: welvaart-liberalen en klassiek-liberalen. Laski stelt dat de maatschappelijke en humanitaire uitwassen van de Industriële Omwenteling leidden tot een divisie in het liberale kamp langs de cruciale principes van vrijheid en eigendom. Sommige liberale elites ijverden voortaan uitdrukkelijk voor een meer actief optreden van de staat in sociale en economische aangelegenheden. Anderen daarentegen, hielden vast aan de orthodoxe liberale idee van een 'nachtwakersstaat' waarin iedere vorm van overheidsinmenging werd beschouwd als een obstakel voor een autonome vrijheidsbeleving.

Zowel Gallagher als Laski levert een wetenschappelijke grond voor een onderscheid tussen links/welvaart-liberalen en rechts/klassiek-liberalen. Beide werken vertonen evenwel twee gebreken:

- Liberale strekkingen worden vastgepind op één enkele dimensie: de sociaal-economische. De liberale doctrine herbergt echter een veelheid aan ideeën en inzichten, en is daarom óók relevant buiten een strikt economische interpretatie van de werkelijkheid (cf. Ball en Dagger, 1995; Heywood, 1992; Vincent, 1992).
- De analyses zijn historisch – Gallagher et al. en Laski richten zich vooral op het blootleggen van de historische wortels van de linkse en rechtse strekking in de liberale familie. Relevante ontwikkelingen in de twintigste eeuw, zoals het verschijnen van nieuwe maatschappelijke geschillen en/of nieuwe interpretaties van de oudere conflictstructuren en hun betekenis voor liberale strekkingen, worden niet besproken.

Dit hoofdstuk is geworteld in deze kritische bemerkingen: het neemt de inhoudelijke diversiteit van de liberale doctrine als

De linkse variant van het liberalisme in hedendaags West-Europa

startpunt en poogt links-liberale partijen te identificeren op basis van actuele strijdpunten.

Identificatie via actuele geschillen

Zes maatschappelijke geschillen zijn relevant voor het onderkennen van liberale strekkingen: (1) economische, (2) sociale, (3) levensbeschouwelijke, (4) politieke, (5) ecologische, en (6) het immigratievraagstuk. Dit betekent niet dat er in het huidige West-Europa geen andere strijdpunten te vinden zijn. Zo levert een cultureel-etnisch conflict stof tot maatschappelijk debat in België, Spanje, en Zwitserland en is (verdere) deelname in de Europese Unie een bron van contestatie in Groot-Brittannië en de Scandinavische staten.³ Deze, en andere geschillen, zijn evenwel plaatsgebonden en hebben weinig tot geen relevantie buiten hun specifieke context – iets wat niet het geval is voor de zes strijdpunten die een vrijwel algemeen Europees karakter hebben. Hoe verhouden liberale partijen, en de linkse variant in het bijzonder, zich dan ten opzichte van de zes maatschappelijke discussiepunten?

Het huidige economische debat vindt zijn oorsprong in het oudere conflict tussen Arbeid en Kapitaal. Hoewel het postindustriële discours van de jaren zestig in sommige kringen aanleiding gaf tot het in twijfel trekken van het belang van economische scheidslijnen, maken recente processen van economische globalisering en interdependentie het economisch vraagstuk relevanter dan ooit. De cruciale vraag is (en blijft) dan ook welke rol is weggelegd voor de overheid in 's lands economisch beleid. In de politieke praktijk leidt dit tot twee verschillende antwoorden: enerzijds zijn er groepen die argumenteren vóór een staatsoptreden in economische materies, anderzijds zijn er maatschappelijke krachten die ervan overtuigd zijn dat het marktmechanisme in staat is eventuele discrepanties te corrigeren, wat een overheidsingrijpen

Michael Wagemans

onnodig en zelfs onwenselijk maakt. Deze twee fundamenteel tegengestelde antwoorden vinden eveneens een vertaling in het liberale kamp. Zo worden *laisser faire*-principes verdedigd door *rechts-liberalen* en is een economisch interventionisme het waarmerk van *links-liberalen*.

De spil van het sociale debat draait om de organisatie van welvaartprogramma's. Ook deze maatschappelijke discussie is geworteld in het conflict tussen werknemers en werkgevers tijdens de vorige eeuw. Meer bepaald ligt het vervat in de strijd van de arbeidersbeweging voor de ontwikkeling van een universeel socialezekerheidsstelsel en de versteviging van het sociale statuut van de werkende klasse. In het huidige Europa is het sociale debat er evenwel niet langer een van restrictie versus expansie, maar is de organisatie van het sociaal stelsel onderwerp van discussie. Zo laten sommigen de organisatie van sociale programma's liever over aan privé-instellingen, terwijl anderen vasthouden aan de noodzakelijkheid van een overheidsoptreden in de planning en uitvoering van sociale projecten. In het liberale kamp veroorzaakt de sociale materie een divisie tussen *neoklassiek-liberalen* – zij die de privé-sector verkiezen voor de organisatie van sociale programma's – en *sociaal-liberalen* – zij die de rol van de overheid in sociale aangelegenheden benadrukken.

Het levensbeschouwelijke debat vindt zijn oorsprong in de breuklijn tussen Kerk en Staat. Levensbeschouwelijke strijdpunten die voortvloeien uit de oudere tegenstelling tussen gelovigen en niet-gelovigen hebben voornamelijk een moreel-ethisch karakter en vertalen zich concreet in geschillen omtrent huwelijk en echtscheiding, abortus, drugsbeleid, homoseksualiteit, pornografie, en euthanasie. Maatschappelijke opinies rond deze moreel-ethische thema's zijn verdeeld, met enerzijds groeperingen die de tolerante westerse samenleving bekampen en ijveren voor het behoud van traditionele morele waarden, en anderzijds groepen die zich beroepen op een ultiem zelfbeschikkingsrecht in moreel-

De linkse variant van het liberalisme in hedendaags West-Europa

ethische kwesties. Deze eerste beweging vindt gehoor in de liberale familie bij *conservatief-liberalen*, terwijl de tweede groep verwant is met *progressief-liberalen*.

Het politieke debat concentreert zich op de inrichting van het staatkundig bestel. Dit discussiepunt ligt vervat in de postmaterialistische omwenteling die zich in de jaren zestig in de westerse wereld voltrok (zie Inglehart, 1977 en 1990). In het kielzog van deze maatschappelijke ommekeer manifesteerde zich een naoorlogse generatie wiens waardepatroon en preferenties fundamenteel verschilden van die van de vooroorlogse. Geijverd werd voor nieuwe sociale en politieke thema's, zoals het milieu, gelijkheid van man en vrouw, solidariteit met de derde wereld, wereldvrede enzovoort. In een politiek en staatkundig debat vinden alternatieve standpunten een vertaling in een verzet tegen gecentraliseerde bureaucratieën, een streven voor meer inspraak voor burgers in overheidsbeslissingen, en eisen voor een groter zelfbestuur voor lokale autoriteiten. De tegenstanders van deze maatschappelijke stroming houden vast aan meritocratische organisatieprincipes, zoals elitair bestuur en centralisatie van beslissingsmacht. De alternatieve staatkundige inrichting kan in het liberale kamp op steun rekenen van *radicaal-liberalen* of *libertair-liberalen*, terwijl *autoritair-liberalen* de zijde kiezen van de traditionele bestuurlijke organisatie.

Het hedendaagse milieuvraagstuk is eveneens verbonden met de verspreiding van postmaterialistische attitudes en ideeën in de westerse staten. Met name de groene beweging bracht de nefaste ecologische gevolgen van het industrialisme aan het licht. In plaats van de traditionele exploitatie van natuurlijke bronnen stelden ze ecologische conservatie en duurzame ontwikkeling als merkpunten voor een economisch beleid. Tegenwoordig heerst er een zekere consensus in politieke kringen omtrent de noodzakelijkheid van een milieuvriendelijk bestuur. Niettegenstaande deze consensus zijn er nog steeds maatschappelijke groepen voor wie

Michael Wagemans

het ecologische gegeven slechts op een tweede of zelfs derde plaats komt – denk aan multinationale ondernemingen die winstbejag vóór het milieu stellen, maar ook aan bepaalde arbeidsgroepen in de primaire en secundaire sector wiens economisch voortbestaan wordt gehypothekeerd door een milieubewust beleid. In de liberale familie zorgt de ecologische discussie voor een onderscheid tussen *groen-liberalen* of *constructief-liberalen* – zij die vooral belang hechten aan ecologische conservatie – en *economisch-liberalen* of *destructief-liberalen* – zij die tenderen naar ecologische exploitatie.

De immigratieproblematiek, ten slotte, vindt zijn weerslag in het debat omtrent de houding van autochtonen ten opzichte van allochtone bevolkingsgroepen en inwijkelingen. De groei van extreem-rechts in het hedendaagse West-Europa suggereert het bestaan van maatschappelijke groepen die zich verzetten tegen de aanwezigheid en/of een doorgedreven integratie van vreemdelingen. Of het nu is op basis van gevoelens van onveiligheid of van economische deprivatie, xenofobische oriëntaties opereren onder het principe van exclusivisme: uitsluiting van het vreemde ten voordele van de eigen groep. Hiertegenover staat een beweging die het vreemde apprecieert en de potentiële voordelen van een multiculturele samenleving voor de autochtone bevolking naar voren schuift. Het immigratiedebat is ook in de liberale stroming aanwezig: *exclusivistisch-liberalen* staan eerder afkerig ten opzichte van vreemdelingen en inwijkelingen, terwijl *inclusivistisch-liberalen* overtuigd zijn van de voordelen van een culturele smeltkroes.

Kort samengevat, veroorzaken de zes maatschappelijke geschillen een differentiatie binnen de liberale familie. Ieder strijdpunt breekt het liberale kamp als het ware in twee: het economische debat leidt tot een divisie tussen links-liberalen en rechts-liberalen, het levensbeschouwelijke debat onderscheidt progressief-liberalen van conservatief-liberalen enzovoort. Het

De linkse variant van het liberalisme in hedendaags West-Europa

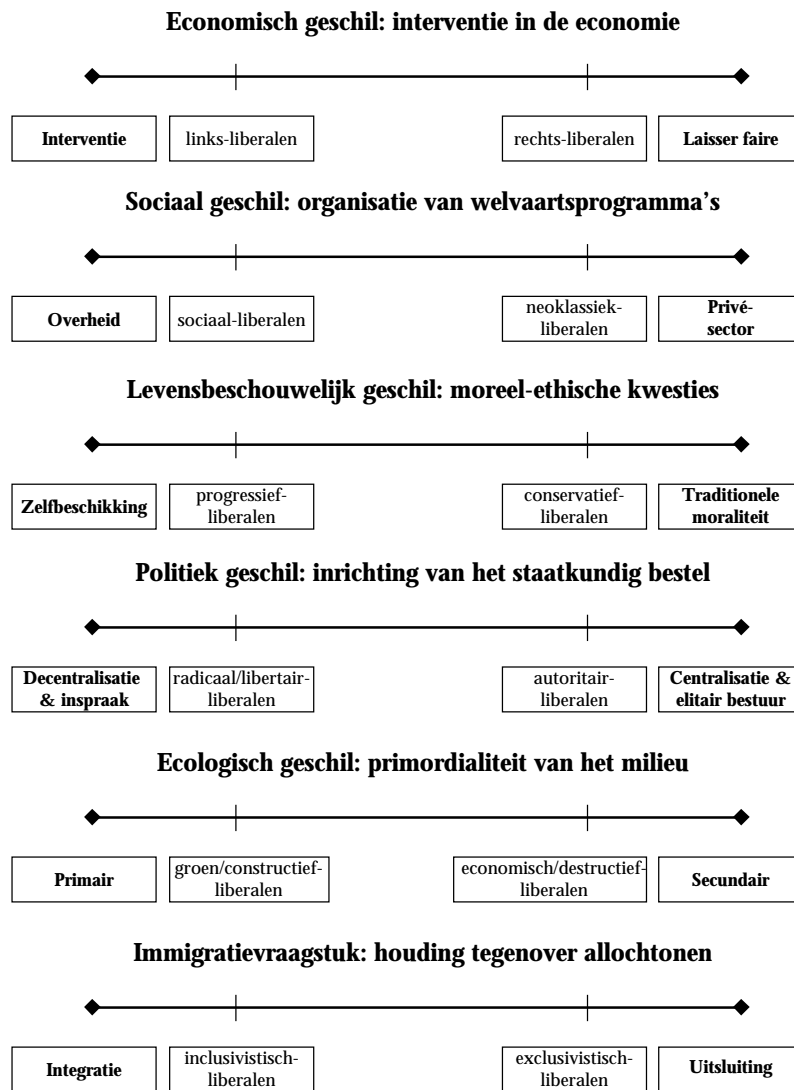
resultaat is het bestaan van *verschillende* liberalismen langs *verschillende* conflicten. Ook andere politieke tradities worden geconfronteerd met de nieuwe maatschappelijke discussiepunten, maar het differentiatie-effect van de geschillen is hier minder prominent. Dit omdat andere politieke stromingen – conservatisme, christen-democratie, sociaal-democratie, en communisme – een veel grotere ideologische coherentie vertonen dan het liberalisme (cf. Smith, 1988).

Figuur 1 geeft de debatlijnen en hun betekenis voor de liberale doctrine schematisch weer. Merk op dat de respectieve liberale strekkingen niet op de polen van de continua zijn geplaatst. In een Europese context worden extreme standpunten doorgaans ingenomen door andere politieke formaties dan de liberale. De correcte verwoording is dan ook een van liberale partijen die tenderen naar de poolposities van de verschillende conflictlijnen.

De linkse variant van het liberalisme in het huidige West-Europa

Welke liberale partijen vertegenwoordigen de verschillende strekkingen? Een strategisch-politicologische interpretatie van het conflictschema doet vermoeden dat de positionering van individuele liberale partijen kan variëren van strijdpunt tot strijdpunt: een links-liberale koers in het economische debat, een conservatief-liberale opstelling in levensbeschouwelijke kwesties, een exclusivistisch-liberale benadering van het immigratievraagstuk enzovoort. Een treffend voorbeeld zijn de *Vlaamse Liberalen en Democraten* in de jaren negentig, die een rechtse en neoklassieke koers in economische en sociale thema's combineerden met een uitgesproken progressieve en radicale oriëntatie in het levensbeschouwelijke en politieke debat. De mogelijkheid van een strategisch optreden langs maatschappelijke geschillen toont, in deze, nogmaals de inhoudelijke diversiteit van het liberalisme aan.

Figuur 1: Maatschappelijke conflicten en betekenis voor de liberale familie

De linkse variant van het liberalisme in hedendaags West-Europa

Toch is dit soort van partijpolitiek gedrag eerder uitzondering dan regel op het Europese politieke toneel. Doorgaans kan men twee discrete liberale varianten onderscheiden: een 'linkse' en een 'rechtse'.⁴ De linkse variant omvat een pakket van economische interventie, het behoud van de overheid als organisator van sociale projecten, autonome zelfbeschikking in levensbeschouwelijke kwesties, decentralisatie van beslissingsmacht, milieuconservatie, en inclusivistische maatregelen ten opzichte van vreemdelingen. De rechtse afgeleide, daarentegen, is voorstander van een minimaal overheidsoptreden in de economie, de privé-sector als organisator van welvaartsprogramma's, het behoud van de traditionele moraliteit in levensbeschouwelijke vragen, een gecentraliseerde staatkundige inrichting, exploitatie van natuurlijke bronnen, en exclusivisme tegenover allochtonen.

Aan de hand van deze categorische varianten kunnen we liberale partijen als volgt duiden:⁵

- Een linkse variant bestaande uit de Britse *Liberal Democrats*, de Deense *Radikale Venstre*, de Finse *Svenska Folkpartiet*, de Franse *Parti Radical*, de Italiaanse *Partito Repubblicano*, de Nederlandse *Democraten 66*, de Noorse *Venstre*, de Zweedse *Folkpartiet Liberalerna*, en de Zwitserse *Parti Radical-Démocratique*.
- Een rechtse variant bestaande uit de Belgische *Vlaamse Liberalen en Democraten* en de *Parti Réformateur Libéral*, de Deense *Venstre*, de Finse *Liberaalinen Kansanpuolue*, de Ierse *Progressive Democrats*, de Italiaanse *Federazione dei Liberali Italiani*, de Luxemburgse *Parti Démocratique*, de Nederlandse *Volkspartij voor Vrijheid en Democratie*, de Oostenrijkse *Liberales Forum*, en de Zwitserse *Parti Libéral*.

Deze classificatie houdt geenszins in dat partijen zich niet profileren rond specifieke discussiepunten. Zo onderscheidt de Nederlandse *D66* zich van andere partijen in het partijstelsel door haar

Michael Wagemans

ijveren voor staatkundige hervormingen; afficheert de Noorse *Venstre* zich uitdrukkelijk als het groene geweten van het partijpolitieke bestel; en ligt het programmatorische zwaartepunt van de Ierse *Progressive Democrats* bij principes van fiscale verantwoordelijkheid.

Merk op dat onze duiding een grote gelijkenis vertoont met de historische classificatie van Gallagher et al. Echt verbazend is dit niet daar het gros van de actuele geschillen is geworteld in de oudere historische conflicten. De strijdpunten zonder historisch antecedent, daarentegen, worden (programmatorisch) geïnterpreteerd zodat ze inpassen in het ideologische geheel van de partijen – ideologische consonantie.

Een evaluatie

De evaluatie van de linkse variant van het liberalisme gebeurt aan de hand van electorale resultaten, deelname in regeringen, en een analyse van het kiezerskorps. Laat ons echter eerst even halt houden bij de historische en programmatorische kernpunten van de respectieve partijen.

Historische en programmatorische kenschets

Liberal Democrats in Groot-Brittannië

De Liberaal Democraten zijn de directe afstammelingen van de oudere Liberale Partij (*Liberal Party*).⁶ Een alliantie en daarna samenvloeien van deze laatste en de Sociaal Democratische Partij (*Social Democratic Party*), leidde in 1988 tot de creatie van de Sociaal en Liberaal Democraten (*Social and Liberal Democrats*) – eind 1989 afgekort tot Liberaal Democraten (*Liberal Democrats*). In het Engelse partijlandschap vertegenwoordigen de *Lib Dems* een derde grote stroming naast *Labour* en *Conservatives*.

De linkse variant van het liberalisme in hedendaags West-Europa

De liberaal-democratische naoorlogse geschiedenis was er een van turbulentie: electoraal herstel en terugval wisselden elkaar regelmatig af – dit laatste vooral onder invloed van het *first-past-the-post* kiesstelsel dat elke kleine partij systematisch benadeelt.

De Liberaal Democraten ijveren voor een open samenleving waarin de waarden van vrijheid, rechtvaardigheid, en gemeenschapszin een centrale plaats innemen. De partij is voorstander van eu-lidmaatschap, staatkundige vernieuwing (devolutie en proportionele vertegenwoordiging), en een multiculturele samenleving met respect voor de vreemde culturen. Sociaal-economisch zijn de Liberaal Democraten gekenmerkt door een centrum-linkse positie: markteconomie met een actieve rol voor de overheid.

Radikale Venstre in Denemarken

De Deense *Radikale Venstre* (letterlijk vertaald Radicaal Links) zag het levenslicht in 1905 toen een linkse splintergroep zich afscheidde van de historisch liberale partij *Venstre*.⁷ Geïnspireerd op de Franse *Parti Radical* ijverde de partij in haar Odense Programma voor Deense neutraliteit, grondwettelijke hervormingen, een progressief belastingsstelsel, en landhervormingen. Samen met de in 1973 opgerichte Centrum Democraten is ze in het centrum van het Deense partijstelsel te situeren. Tegenwoordig ijvert ze voor een sociale markteconomie (regulatie zonder socialisatie), inspraak voor de burger in overheidsbeslissingen (onder impuls van rv werd de mogelijkheid tot referenda in 1953 in de Deense grondwet opgenomen), en een milieubewust beleid.

Svenska Folkpartiet in Finland

De *Svenska Folkpartiet*, of de *Ruotsalainen Kansanpuolue* in het Fins, werd opgericht in 1906 om de politieke en sociale interesses van de Zweedse minderheid te verdedigen.⁸ Haar etnische basis maakte dat de partij aanvankelijk een breed spectrum aan ideologische preferenties herbergde. In het naoorlogse tijdsvak mat de

Michael Wagemans

Zweedse Volkspartij zich evenwel een uitgesproken liberale doctrine aan die, ook vandaag nog, kan worden gekarakteriseerd als centrum-progressief. Concreet vertaalt zich dit onder meer in een streven naar politieke democratie (directe participatiemogelijkheden voor burgers) en de ontwikkeling van een welvaartseconomie.

Parti Radical in Frankrijk

Met haar oprichting in 1901 is de Radicale Partij de oudste van de huidige Franse partijen.⁹ Ze is ook bekend onder de naam *Parti Valoisien*, naar het adres van haar hoofdkwartier in Parijs. Met de vooroorlogse slogan '*Pas d'ennemi à gauche*' was ze ook in de Vierde Republiek een regelmatige partner in regeringscoalities – de Radicaal leverden de premier voor niet minder dan twaalf regeringen. In Frankrijk afficheren de Radicaal zich evenwel niet onder een liberaal etiket – liberalisme heeft een conservatieve bijklank als de ideologie van de gezeten macht en van de julimonarchie van het Huis van Orléans (1830-'48). Toch hoort de Radicale Partij thuis in de Europese liberale familie, vooral nadat ze in 1977 de *Mouvement des Sociaux Libéraux* absorbeerde. Als een van de leden-partijen van de *Union pour la Démocratie Française* vaart ze een uitdrukkelijk radicaal-liberale koers. Programmatorisch uit zich dit in een streven naar staatkundige verandering (decentralisatie en een grotere macht voor autonome lokale besturen), economische ontwikkeling in congruentie met het milieu, en integratie van allochtonen met oog voor de eigenheid van de vreemde cultuur. In sociale en economische materies kiest ze bewust voor een actief overheidsoptreden.

Partito Repubblicano in Italië

De Italiaanse Republikeinse Partij ontstond in 1894 uit de *Giovane Italia*, een republikeinse beweging onder leiding van Giuseppe Mazzini die vocht voor nationale eenheid en onafhankelijkheid.¹⁰ De pri werd ontbonden door het fascistisch regime en heropge-

De linkse variant van het liberalisme in hedendaags West-Europa

richt onder dezelfde naam in 1943, waarna ze deel uitmaakte van meerdere coalitieregeringen met christen-democraten in de naoorlogse periode. In juni 1981 werd pri leider Giovanni Spadolini de eerste niet-christen-democratische premier van Italië sinds de Tweede Wereldoorlog. In de nationale verkiezingen van maart 1994 sloten de Republikeinen zich aan bij de Democratische Alliantie (*Alleanza Democratica*) en via deze laatste maakten ze deel uit van de succesvolle Democratische Unie (*Unione Democratica*) en de Olijfboom-alliantie in de verkiezingen van april 1996.

Het republikeins economische programma bouwt verder op de inzichten van Keynes en de New Deal (een zekere mate van staats-interventie en economische planning, steun aan de coöperatieve beweging enzovoort). Sociaal ijvert de pri voor het behoud van het welvaartskapitalisme (politiek-economische democratie met sociale verplichtingen) en een extensieve welvaartsstaat gebaseerd op individuele rechten, maar met een erkenning van het collectief. Haar republikeinse traditie maakt haar voorstander van staatkundige decentralisatie en institutionele vernieuwing. Daarnaast hechten de Republikeinen veel belang aan het beknotten van de invloed van de Kerk in de Italiaanse samenleving (rond kwesties zoals abortus en seksuele voorlichting in het onderwijs) en komen ze op voor de religieuze minderheden in Italië.

Democraten 66 in Nederland

d66 werd in 1966 opgericht door een groep politieke commentatoren en progressieve academici, uit onvrede met het Nederlandse politieke bestel.¹¹ De geschiedenis is er een van hoogten en laagten: wisselende electorale resultaten, vrees voor ideologische vervaging, leiderschapsperikelen enzovoort. Na de verkiezingen van mei 1994 vormden de *Democraten 66* samen met de *Partij van de Arbeid* en de *Volkspartij voor Vrijheid en Democratie* een paarse regering – het eerste kabinet zonder christen-democraten sinds de invoering van het algemeen kiesrecht in Nederland.

Michael Wagemans

In haar welgekend *Appel aan iedere Nederlander die ongerust is over de ernstige devaluatie van onze democratie* van 1966 werd in het bijzonder gehamerd op de noodzaak van institutionele hervormingen (invoering van een meervoudig districtenstelsel, directe verkiezing van de minister-president en burgemeesters, invoering van referenda, decentralisatie van politieke macht naar lokale autoriteiten enzovoort). Deze staatkundige agenda, die ook tegenwoordig nog sterk aanwezig is in d66, wordt aangevuld met eisen voor antidiscriminatorische wetgeving (zowel rond religie, geslacht, etnie als homoseksualiteit) en economische ontwikkeling met respect voor het milieu. In economische en sociale vraagstukken is de partij voorstander van een regulerend overheidsoptreden.

Venstre in Noorwegen

De Noorse *Venstre* (letterlijk vertaald Links) werd opgericht in 1884 naar aanleiding van een grondwettelijk conflict tussen de Zweedse koning en het Noorse parlement – Noorwegen vormde een politieke unie met Zweden van 1814 tot 1905.¹² Als voornaamste tegenstander van *Høyre* (letterlijk vertaald Rechts) vertegenwoordigde *Venstre* de hervormingsgezinde groeperingen die ijverden voor de installatie van een parlementair stelsel en Noorse onafhankelijkheid. Met de realisatie van deze agenda begon voor de liberalen evenwel een periode van ononderbroken neergang, wat in 1985 culmineerde in een verlies van vertegenwoordiging in de *Storting*, het Noorse parlement. De jaren negentig waren de partij enigszins beter gezind en samen met de agrarische Centrum Partij (*Senterpartiet*) en de Christelijke Volkspartij (*Kristelig Folkeparti*) vormde *Venstre* na de verkiezingen van 1997 een coalitieregering.

Tegenwoordig profileert *Venstre* zich met name rond ecologische thema's en benadrukt ze de sociale en economische rol van de overheid in de samenleving. In levensbeschouwelijke kwesties vaart ze echter een relatief conservatieve koers – dit vooral onder invloed van de Lutherse beweging en geheelonthoudersorganisaties.

De linkse variant van het liberalisme in hedendaags West-Europa

Folkpartiet Liberalerna in Zweden

Hoewel de huidige Liberale Volkspartij dateert van 1934 was een georganiseerde vorm van liberalisme reeds aanwezig in de Zweedse samenleving op het einde van de negentiende eeuw.¹³ Net zoals haar zusterpartij in Noorwegen is *Folkpartiets* naoorlogse geschiedenis gekenmerkt door electorale neergang. Desalniettemin zijn de liberalen een regelmatige partner in regeringscoalities – voornamelijk in burgerlijke coalities met de Centrum Partij (*Centerpartiet*), christen-democraten (*Kristdemokratiska Samhällspartiet*), en conservatieven (*Moderata Samlingspartiet*).

Programmatorisch afficheren de Zweedse liberalen zich als een sociaal-liberaal alternatief voor conservatieve vrijhandel en sociaal-democratisch collectivisme. Ook profileert de partij zich sterk rond postmaterialistische thema's, zoals gelijkheid van man en vrouw, ontwikkelingshulp aan de Derde Wereld, en een open bestuur.

Parti Radical-Démocratique in Zwitserland

De radicaal-democraten claimen de oprichters van de moderne Zwitserse federale staat te zijn.¹⁴ Een radicaal-democratische groep was reeds aanwezig in de Federale Raad in 1878, zestien jaar voor de oprichting van de pdr in 1894. Met de Socialistische Partij (*Parti Socialiste*) zijn de radicaal-democraten vandaag de enige politieke formatie die actief is in alle Zwitserse kantons.

De pdr is voornamelijk een confederatie van kantonale partijen die programmatorisch enorm variëren. Vooral in de Duitstalige kantons meten de radicaal-democraten zich een uitgesproken rechts-liberaal en neoklassiek-liberaal profiel aan. In de katholieke kantons daarentegen, is de partij een boegbeeld van sociale, progressieve, en radicale politiek. De classificatie van de pdr als een linkse variant is dan ook enigszins problematisch. Een betere duiding is links bij verstek – dit voornamelijk op grond van de historische wortels van de partij en het feit dat de rechtse variant beter is vertegenwoordigd door de *Parti Libéral*.

Tabel 1: Naoorlogse verkiezingsresultaten

Jaar	LD*		SFP		FPL		V		RV		D66						
	Resultaat %	Zetels	Jaar	Resultaat %	Zetels	Jaar	Resultaat %	Zetels	Jaar	Resultaat %	Zetels	Jaar	Resultaat %	Zetels			
1945	9,0	12	1945	8,4	14	1948	22,8	57	1945	13,8	20	1945	8,1	11	1967	4,5	7
1950	9,1	9	1948	7,7	14	1952	24,4	58	1949	13,5	21	1947	7,0	10	1971	6,8	11
1951	2,5	6	1951	7,6	15	1956	23,8	58	1953	10,0	15	1950	8,2	12	1972	4,2	6
1955	2,7	6	1954	7,0	13	1958	18,2	38	1957	9,6	15	1953/ apr	8,6	13	1977	5,4	8
1959	5,9	6	1958	6,8	14	1960	17,5	40	1961	8,9	14	1953/ sep	7,8	14	1981	11,1	17
1964	11,2	9	1962	6,4	14	1964	17,0	43	1965	10,3	18	1957	7,8	14	1982	4,3	6
1966	8,6	12	1966	6,0	12	1968	14,3	34	1969	9,4	13	1960	5,8	11	1986	6,1	9
1970	7,5	6	1970	5,7	12	1970	16,2	58	1973	3,5	2	1964	5,3	10	1989	7,9	12
1974/ feb	19,3	14	1972	5,4	10	1973	9,4	34	1977	3,2	2	1966	7,3	13	1994	15,5	24
1974/ okt	18,3	13	1975	5,0	10	1976	11,1	39	1981	3,9	2	1968	15,0	27	1998	9,0	14
1979	13,8	11	1979	4,6	10	1979	10,6	38	1985	3,1	0	1971	14,3	27			
1983	25,4	23	1983	4,9	11	1982	5,9	21	1989	3,2	0	1973	11,2	20			
1987	22,6	22	1987	5,6	13	1985	14,2	51	1993	3,6	1	1975	7,1	13			
1992	17,8	20	1991	5,5	12	1988	12,2	44	1997	4,5	6	1977	3,6	6			
1997	16,8	46	1995	5,5	11	1991	9,1	33				1979	5,4	10			
			1999	5,1	11	1994	7,2	26				1981	5,1	9			
						1998	4,7	17				1984	5,5	10			
												1987	6,2	11			
												1988	5,6	10			
												1990	3,5	7			
												1994	4,6	8			
												1998	3,9	7			

De linkse variant van het liberalisme in hedendaags West-Europa

Electorale resultaten

Tabel 1 geeft een overzicht van de naoorlogse verkiezingsresultaten van de liberale partijen die behoren tot de linkse variant.¹⁵

Met uitzondering van de Britse *Liberal Democrats* zijn de huidige partijen klein (tussen 6 en 12 procent) tot zeer klein (onder 6 procent): de naoorlogse electorale status van de Zweedse Volkspartij in Finland ging van klein (8.5 procent in 1945) tot zeer klein (5.1 procent in 1999); de Zweedse Liberale Volkspartij evolueerde van grote (tussen 18 en 24 procent) tot zeer kleine partij; de Noorse liberalen gingen van medium-grote partij (tussen 12 en 18 procent) tot zeer kleine partij; de Deense *Radikale Venstre* was met uitzondering van de periode 1968-1973 een kleine tot zeer kleine partij over het hele naoorlogse tijdsvak; en *D66* was, met uitzondering van de verkiezingen in 1994, een kleine tot zeer kleine partij. Het is enigszins opmerkelijk dat precies de Britse Liberaal Democraten er zijn in geslaagd een medium-grote electorale positie te bewerkstelligen – dit terwijl de *Lib Dems* opereren onder het districtenstelsel dat het kleinere partijen moeilijk maakt.

Deelname in regeringen

De tabellen 2 tot en met 6 geven de deelname van de respectieve partijen in naoorlogse regeringen weer. Ondanks de electorale resultaten zijn de partijen regelmatige bestuurders. Vooral de Zweedse Volkspartij in Finland kan een indrukwekkend palmares voorleggen: ze nam deel in bijna alle naoorlogse Finse regeringen. Maar ook de Deense rv scoort, in weerwil van haar matige verkiezingsresultaten, wat dit betreft bijzonder goed.

Wat de samenstelling van de respectieve regeringen aangaat, zien we dat zowel rv, d66 als sfp regeringspartners vinden aan zowel de linker- als de rechterzijde van het politieke spectrum. De

Michael Wagemans

Noorse en Zweedse liberalen daarentegen, maakten uitsluitend deel uit van burgerlijke coalities. Dit vooral omwille van de dominante positie van de sociaal-democraten in het Noorse en Zweedse partijstelsel; burgerlijke coalities zijn vaak de enige manier waarop niet-linkse partijen regeringsmacht kunnen verwerven (cf. Damgaard, 1992; Einhorn en Logue, 1989).

De enige afwezigen zijn de Britse Liberaal Democraten. Dit is toe te schrijven aan het *first-past-the-post* electoraal systeem en de *Westminster*-traditie van één-partijregeringen.

Tabel 2: Deelname van Radikale Venstre in Deense regeringen, 1945-1998

Jaar	Premier	Partijen
1957	Hansen	SD-RV-Rfb
1960	Kampmann	SD-RV-Rfb
1960	Kampmann	SD-RV
1962	Krag	SD-RV
1968	Baunsgaard	RV-V-KFP
1988	Schlüter	KFP-RV-V
1993	Rasmussen	SD-RV-KrFP-CD
1993	Rasmussen	SD-RV
1998	Rasmussen	SD-RV

Noten: *SD* sociaal-democraten (Socialdemokratiet); *RV* radicaal-liberalen (*Radikale Venstre*); *Rfb* Rechtsverbond (*Retsforbundet*); *V* liberalen (*Venstre*); *KFP* conservatieven (*Konservative Folkeparti*); *KrFP* christen-democraten (*Kristeligt Folkeparti*); *CD* centrum-democraten (*Centrum-Demokraterne*).

Bron: Arter (1999) en Petersson (1994).

De linkse variant van het liberalisme in hedendaags West-Europa

Tabel 3: Deelname van Folkpartiet Liberalerna in Zweedse regeringen, 1945-1998

Jaar	Premier	Partijen
1976	Fälldin	cp-fpl -msp
1978	Ullsten	fpl
1979	Fälldin	cp-fpl -msp
1981	Fälldin	cp-fpl
1991	Bildt	msp-fpl -cp-kds

Noten: *CP* Centrum Partij (*Centerpartiet*); *FPL* liberalen (*Folkpartiet Liberalerna*); *MSP* conservatieven (*Moderata Samlingspartiet*); *KdS* christen-democraten (*Kristdemokratiska Samhällspartiet*).

Bron: Arter (1999) en Petersson (1994).

Tabel 4: Deelname van Venstre in Noorse regeringen, 1945-1997

Jaar	Premier	Partijen
1963	Lyng	H-V-SP-KrF
1965	Borten	SP-V-H-KrF
1972	Korvald	KrF-V-SP
1997	Bondevik	KrF-V-SP

Noten: *H* conservatieven (*Høyre*); *V* liberalen (*Venstre*); *SP* Centrum Partij (*Senterpartiet*); *KrF* christen-democraten (*Kristelig Folkeparti*).

Bron: Arter (1999) en Petersson (1994).

Michael Wagemans

Tabel 5: Deelname van Svenska Folkpartiet in Finse regeringen,
1945-1999

Jaar	Premier	Partijen
1945	Paasikivi	skdl -ssdp-kesk-sfp-l kp
1946	Pekkala	skdl -ssdp-kesk-sfp-l kp
1950	Kekkonen	kesk-sfp-l kp
1951	Kekkonen	kesk-ssdp-sfp-l kp
1951	Kekkonen	kesk-ssdp-sfp
1953	Kekkonen	kesk-sfp
1954	Törngren	sfp-kesk-l kp-kk
1956	Fagerholm	ssdp-kesk-sfp-l kp
1957	Sukselainen	kesk-sfp-l kp
1958	Fagerholm	ssdp-kesk-sfp-l kp-kk
1962	Karjalainen	kesk-sfp-l kp-kk
1964	Virolainen	kesk-sfp-l kp-kk
1968	Koivisto	ssdp-skdl -kesk-sfp
1970	Karjalainen	kesk-skdl -ssdp-sfp-l kp
1971	Karjalainen	kesk-ssdp-sfp-l kp
1972	Sorsa	ssdp-kesk-sfp-l kp
1975	Miettunen	kesk-skdl -ssdp-sfp-l kp
1976	Miettunen	kesk-sfp-l kp
1977	Sorsa	ssdp-skdl -kesk-sfp-l kp
1979	Koivisto	ssdp-skdl -kesk-sfp
1982	Sorsa	ssdp-skdl -kesk-sfp
1982	Sorsa	ssdp-kesk-sfp
1983	Sorsa	ssdp-kesk-sfp-smp
1987	Holkeri	kk-ssdp-sfp-smp
1990	Holkeri	kk-ssdp-sfp
1991	Aho	kesk-sfp-skl -kk
1995	Lipponen	ssdp-vas-vl -sfp-kk
1999	Lipponen	ssdp-vas-vl -sfp-kk

De linkse variant van het liberalisme in hedendaags West-Europa

Noten: *SKDL* communisten (*Suomen Kansan Demokraattinen Liitto*); *SSDP* sociaal-democraten (*Suomen Sosiaalidemokraattinen Puolue*); *KESK* centrum-democraten (*Suomen Keskusta*); *SFP* Zweedse Volkspartij (*Svenska Folkpartiet*); *LKP* liberalen (*Liberaalinen Kansanpuolue*); *KK* conservatieven (*Kansallinen Kokoomus*); *SMP* Agrarische Partij (*Suomen Maaseudun Puolue*); *VAS* Linkse Alliantie (*Vasemmistoliitto*); *VL* groenen (*Vihreä Liitto*).

Bron: Arter (1999) en Petersson (1994).

Tabel 6: Deelname van Democraten 66 in Nederlandse regeringen, 1966-1998

Jaar	Premier	Partijen
1973	Den Uyl	PvdA-D66-PPR
1981	Van Agt	CDA-D66-PvdA
1994	Kok	PvdA-D66-VVD
1998	Kok	PvdA-D66-VVD

Noten: *PvdA* sociaal-democraten (*Partij van de Arbeid*); *D66* (*Democraten 66*); *PPR* radicalen (*Politieke Partij Radicalen*); *CDA* christen-democraten (*Christen-Democratisch Appèl*); *VVD* liberalen (*Volkspartij voor Vrijheid en Democratie*).

Bron: Koole (1996).

Analyse van het kiezerskorps

Net zoals andere partijen heeft ook de linkse variant van het liberalisme een groep trouwe volgelingen in het electoraat.¹⁶ Het ultieme kenmerk van de partijen is evenwel hun zwevende aanhang – de afwezigheid van een vaste sociologische electorale basis. Zo kan de linkse variant op heel wat steun rekenen van de nieuwe middenstand, jongere generaties, hoogopgeleiden, en de stedelijke bevolking, maar dit betekent niet dat de respectieve partijen *de* partijen van de nieuwe middenstand of het postmate-

Michael Wagemans

rialistische segment van de bevolking zijn. Groene partijen, bijvoorbeeld, trekken net zogoed de jongere en hoogopgeleide generaties aan, en de rechtse variant van het liberalisme is evenzo populair bij de nieuwe middenstand. Vaak ook fungeren partijen zoals *D66*, *Liberal Democrats*, en *Venstre* slechts als tijdelijke stopplaatsen voor kiezers. Een stem op de linkse variant op tijd t impliceert dan ook geenszins diezelfde stem op tijd $t + 1$. Dit laatste verklaart allicht de vaak wisselvallige electorale resultaten van de partijen.

De *Democraten 66* zijn een goed voorbeeld: een algemeen zwervende aanhang met goede resultaten in steden (vooral universiteitssteden), lagere scores op het platteland, steun van jongeren en hogeropgeleiden alsook van werknemers in de openbare sector en de vrije beroepen, en weinig aanhang in de arbeidersklasse. Deze karakterschets is vrijwel identiek voor de Britse Liberaal Democraten en Scandinavische partijen, met het verschil dat deze laatsten ook leden van niet tot de Staatskerk behorende kerkgenootschappen aantrekken en worden gesteund in minder stedelijke regio's (bijvoorbeeld de Keltische randgebieden in Groot-Brittannië en kleine agrarische bedrijven in ruraal Denemarken, Noorwegen, en Zweden).

Conclusie

Dit hoofdstuk identificeerde de organisatorische manifestaties van de linkse variant van het liberalisme aan de hand van actuele maatschappelijke geschillen. Twee liberale varianten werden onderscheiden: een linkse en een rechtse. De linkse afgeleide werd geëvalueerd op basis van verkiezingsresultaten, deelname in regeringen, en electorale aanhang. Dit bracht aan het licht dat de huidige partijen doorgaans kleine tot zeer kleine politieke krachten vertegenwoordigen, een behoorlijke bestuurservaring kunnen

De linkse variant van het liberalisme in hedendaags West-Europa

voorleggen, en een eerder zwevend kiezerskorps hebben. Vooral de electorale neergang van het merendeel der partijen in het naoorlogse tijdsvak was opvallend.

Wat is de toekomst voor de linkse variant van het liberalisme in het Europa van de eenentwintigste eeuw? De neerwaartse electorale trend is weinig bemoedigend. Vooral het feit dat andere politieke formaties, zoals de groenen (zie Müller-Rommel, 1989) en sociaal-democraten (zie Kitschelt, 1994), bijna identieke standpunten innemen is verontrustend voor de linkse variant van het liberalisme. De competitieve *niche* van de linkse afgeleide in het hedendaagse West-Europa is dan ook bijzonder klein: vele andere partijen 'shoppen' in dit partijpolitieke segment. Het resultaat is een programmatorische convergentie die het electorale voortbestaan van de linkse variant van het liberalisme in het gedrang brengt.

De toekomst van de linkse afgeleide is evenwel niet volledig overgeleverd aan andere politieke krachten: de respectieve partijen beschikken over autonome strategische capaciteiten. Zo lijkt programmatorische innovatie een aangewezen strategie waarmee de linkse variant van het liberalisme zich kan onderscheiden van andere politieke formaties. De inhoudelijke diversiteit van de liberale doctrine levert immers een ideale basis voor het lanceren van nieuwe beleidspunten en *issues*. Of de nieuwe ideeën ingang zullen vinden bij het electoraat is evenwel een andere zaak...

Bibliografie

- Addinall, N. A., (1995), *French Political Parties: A Documentary Guide*, Cardiff: University of Wales Press.
- Arter, David, (1994), 'Die bürgerlichen und konservativen Parteien Finnlands: Zentrumpartei, Nationale Sammlungspartei, Schwedische Volkspartei und Finnischer Christlicher Bund' in: Hans-Joachim Veen (ed.) *Christ-*

Michael Wagemans

- lich-Demokratische und konservative Parteien in Westeuropa*, p. 231-326, Paderborn: Schöningh.
- Arter, David, (1999), *Scandinavian Politics Today*, Manchester: Manchester University Press.
- Bahlburg, Ronald, (1989), *Die norwegischen Parteien von ihren Anfängen bis zum Beginn des Zweiten Weltkriegs*, Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Ball, Terence en Richard Dagger, (1995), *Political Ideologies and the Democratic Ideal*, New York: Harper Collins.
- Curtice, John, (1988), 'Great Britain: Social Liberalism Reborn?' in: Emil J. Kirchner (ed.), p. 93-123.
- Curtice, John, (1996), 'Who Votes for the Centre Now?' in: Don MacIver (ed.), p. 191-204.
- Daalder, Hans en Ruud Koole, (1988), 'Liberal Parties in the Netherlands' in: Emil J. Kirchner (ed.), p. 151-77.
- Damgaard, Erik (ed.), (1992), *Parliamentary Change in the Nordic Countries*, Oslo: Scandinavian University Press.
- Deschouwer, Kris, (1987), *Politieke Partijen in België*, Antwerpen: Kluwer.
- Einhorn, Eric S. en John Logue, (1989), *Modern Welfare States: Politics and Policies in Social Democratic Scandinavia*, Westport, CT: Praeger.
- Finer, Sammy, (1987), 'Left and Right' in: Vernon Bogdanor (ed.) *The Blackwell Encyclopedia of Political Institutions*, p. 324-5, Oxford: Blackwell.
- Frears, John, (1988), 'Liberalism in France' in: Emil J. Kirchner (ed.), p. 124-50.
- Gallagher, Michael et al., (1992), *Representative Government in Western Europe*, New York: McGraw-Hill.
- Gorvin, Ian (ed.), (1989), *Elections since 1945: A Worldwide Reference Compendium*, Harlow: Longman.
- Grepstad, Ottar en Jostein Nerbøvik (eds.), (1984), *Venstres Hundre År*, Oslo: Gyldendal.
- Heywood, Andrew, (1992), *Political Ideologies: An Introduction*, London: Macmillan.
- Inglehart, Ronald, (1977), *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics*, Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald, (1992), *Culture Shift in Advanced Industrial Society*, Princeton: Princeton University Press.
- Inter-Parliamentary Union (IPU) – Parline Database [<http://www.ipu.org>].
- Jeekel, Hans en Meine Henk Klijnsma, (1987), 'Electoral Verkenningen', in: *Idee66*, nr. 2: p. 4-11.
- Kirchner, Emil J. (ed.), (1988), *Liberal Parties in Western Europe*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kitschelt, Herbert, (1994), *The Transformation of European Social Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.

De linkse variant van het liberalisme in hedendaags West-Europa

- Koole, Ruud, (1996), *Politieke Partijen in Nederland: Ontstaan en Ontwikkeling van Partijen en Partijstelsel*, Utrecht: Spectrum.
- Lane, Jan-Erik en Svante O. Ersson, (1995), *Politics and Society in Western Europe*, London: Sage.
- Larsen, Helge (red.), (1980), *Det Radikale Venstre i Medvind og Modvind: 1955-1980*, København: Tidens Tankers Forlag.
- Laski, Harold J., (1997 [1936]), *The Rise of European Liberalism*, London: Transaction Publishers.
- Leiphart, Jørn Y. en Lars Svåsand, (1988), 'The Norwegian Liberal Party: From Political Pioneer to Political Footnote' in: Emil J. Kirchner (ed.), p. 304-25.
- Lijphart, Arend, (1984), *Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*, New Haven: Yale University Press.
- Lijphart, Arend, (1999), *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, New Haven: Yale University Press.
- Lindström, Ulf en Ingemar Wörlund, (1988), 'The Swedish Liberal Party: The Politics of Unholy Alliances' in: Emil J. Kirchner (ed.), p. 252-78.
- Lipset, Seymour M. en Stein Rokkan, (1967), 'Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction' in: Seymour M. Lipset en Stein Rokkan (eds.) *Party Systems and Voter Alignments*, p. 1-64. New York: Free Press.
- Lucardie, Paul, (1993), 'Op Zoek naar Zusterpartijen: d66 en het Democratisch Radicalisme in West-Europa', in: *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, p. 200-28.
- MacIver, Don (ed.), (1996), *The Liberal Democrats*, London: Prentice Hall.
- Müller-Rommel, Ferdinand (ed.), (1989), *New Politics in Western Europe: The Rise and Success of Green Parties and Alternative Lists*, Boulder: Westview.
- Petersson, Olof, (1994), *The Government and Politics of the Nordic Countries*, Stockholm: Fritzes.
- Pridham, Geoffrey, (1988), 'Two Roads of Italian Liberalism: The Partito Repubblicano Italiano (pri) and the Partito Liberale Italiano (PLI)' in: Emil J. Kirchner (ed.), p. 29-61.
- Rasmussen, Erik en Roar Skovmand, (1955), *Det Radikale Venstre: 1905-1955*, København: Det Danske Forlag.
- Seiler, D. L. (1988) 'Liberal Parties in Switzerland' in Emil J. Kircher (ed.), p. 359-75.
- Smith, Gordon, (1988), 'Between Left and Right: The Ambivalence of European Liberalism' in: Emil J. Kirchner (ed.), p. 16-28.
- Smith, Gordon, (1994), *Politics in Western Europe*. Aldershot: Gower.

Michael Wagemans

- Steed, Michael en Derek Hearl, (1985), *Party Families: An Examination of the Evidence Gathered by Political Scientists on the Characteristics and Kinship Patterns of Liberal and Related Parties in the European Communities*, London: Liberal European Action Group.
- Steed, Michael en Peter Humphreys, (1988), 'Identifying Liberal Parties' in: Emil J. Kirchner (ed.), p. 396-435.
- Stevenson, John, (1993), *Third Party Politics since 1945: Liberals, Alliance, and Liberal Democrats*, Oxford: Blackwell.
- Sundberg, Jan, (1985), *Svenskhetens Dilemma i Finland: Finlandssvenskarnas Samling och Splittring under 1900-talet*, Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten.
- Thomas, Alastair H., (1988), 'Liberalism in Denmark: Agrarian, Radical and still Influential' in: Emil J. Kirchner (ed.), p. 279-303.
- van Doorn, J. A. A., (1994), 'Democratisch Pragmatisme: De Vierde Stroming in de Nederlandse Politiek', in: *Beleid en Maatschappij* 21: p. 15-22.
- van Holthoorn, F. L., (1991), 'd66 en de Liberale Erfenis', in: *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, p. 192-202.
- von Beyme, Klaus, (1985), *Political Parties in Western Democracies*, Aldershot: Gower.
- Vincent, Andrew, (1992), *Modern Political Ideologies*, Oxford: Blackwell.
- Wagemans, Michaël, (1996), *Een Analyse van D66 en Liberal Democrats in het Licht van de Nieuwe Politiek*, Licentiaatverhandeling Departement Politieke Wetenschappen (Vrije Universiteit Brussel).
- Weibull, Jörgen et al., (1984), *Liberal Ideologi och Politik: 1934-1984*, Fallköping: Gummessons.

Noten

- ¹ De enige totaalstudie van Europese liberale partijen in de Engelstalige literatuur is inmiddels meer dan tien jaar oud. Zie Kirchner (1988).
- ² Zie Deschouwer (1987) en/of Koole (1995) voor een Nederlandstalige bespreking en een toepassing op het ontstaan en de verdere ontwikkeling van het Belgische en Nederlandse partijstelsel.
- ³ Zie Lijphart (1984 en 1999) voor een gedetailleerde analyse en evaluatie van maatschappelijke strijdpunten in en buiten Europa.
- ⁴ De termen 'links' en 'rechts' worden gebruikt als classificatorische hoofdingen; ze groeperen de verschillende divisies in het liberale kamp.
- ⁵ Deze duiding berust op een persoonlijke evaluatie en gebeurt op basis van de huidige positionering van de individuele partijen langs de zes strijdpunten

De linkse variant van het liberalisme in hedendaags West-Europa

met aandacht voor de historische dynamiek der partijen. Een gewichtsregel wordt gebruikt: plaatsen de partijen zich meer op het 'linkse' of het 'rechtse' spectrum van de continua? In geval van onzekerheid geeft de positionering op het economische continuüm de doorslag. De populatie van liberale partijen bestaat uit die politieke organisaties die in politicologische werken worden beschouwd als liberaal: o.a. Lane en Ersson (1995); Kirchner (1988); Smith (1994); Steed en Hearl (1985); von Beyme (1985).

- ⁶ Meer informatie in Curtice (1988); MacIver (1996); Stevenson (1993); Wagemans (1996).
- ⁷ Meer informatie in Larsen (1980); Rasmussen en Skovmand (1955); Thomas (1988).
- ⁸ Meer informatie in Arter (1994); Sundberg (1985).
- ⁹ Meer informatie in Addinall (1995); Frears (1988); Lucardie (1993).
- ¹⁰ Meer informatie in Pridham (1988).
- ¹¹ Meer informatie in Daalder en Koole (1988); Koole (1996); Lucardie (1993); van Doorn (1994); van Holthoon (1991); Wagemans (1996).
- ¹² Meer informatie in Bahlburg (1989); Grepstad en Nerbøvik (1984); Leiphart en Svásand (1988).
- ¹³ Meer informatie in Lindström en Wörlund (1988); Weibull (1984).
- ¹⁴ Meer informatie in Seiler (1988).
- ¹⁵ De Franse *Parti Radical* en de Italiaanse *Partito Repubblicano* zijn niet opgenomen op grond van het feit dat ze niet met een eigen, onafhankelijke lijst aan nationale verkiezingen deelnemen. De kantonale (programmatorische) diversiteit van de Zwitserse *Parti Radical Démocratique* maakt opname onwenselijk. Deze partijen figureren ook niet in de verdere evaluatie.
- ¹⁶ De kenschets berust op een analyse van secundaire bronnen: relevante hoofdstukken in Kirchner (1988); Curtice (1996); Jeekel en Klijnsmá (1987).

